

Avaluació de programes educatius no formals en un mateix entorn cultural i àmbits diferents

Rosa M. Medir Huerta
Anna M. Geli de Ciurana
Raquel Heras Colàs
Institut de Recerca Educativa
Universitat de Girona

Introducció

Presentem els resultats de dos processos d'avaluació de programes educatius de l'àmbit de l'educació no formal que comparteixen un mateix entorn cultural i una filosofia de fons comuna, encara que aplicada a dos àmbits d'acció ben diferents. D'una banda, vam avaluar el funcionament d'un programa educatiu ofert per l'Ajuntament de Girona i vinculat fonamentalment a la seva qualitat de ciutat històrica, amb un predomini, per tant, de les activitats referents al patrimoni històric i cultural. De l'altra, un programa educatiu ofert per la Diputació de Girona per a la coneixença d'espais d'interès natural situats en diferents punts de la geografia gironina. Ambdós programes comparteixen els següents elements: 1) la voluntat, per part dels seus organitzadors i responsables, que s'emmarquin dins els principis establerts internacionalment de l'Educació Ambiental (també en la seva evolució conceptual cap a l'Educació per a la Sostenibilitat) i 2) el públic a qui van adreçats, els escolars d'Infantil, Primària i Secundària, en particular als de pertinença geogràfica més propera; per tant en la mateixa tradició cultural i pedagògica de coneixement de l'entorn. En canvi, els seus àmbits d'acció, allà on prenen cos les activitats didàctiques concretes són ben diferents: en el primer cas, es tracta únicament de la ciutat de Girona, amb especial incidència al seu Barri Vell, als seus monuments històrico-artístics, a la seva configuració urbanística i al medi natural dins la ciutat (en forma de parc urbà, o dels seus rius, etc) ; en el segon cas, es tracta d'un extensa xarxa d'espais d'interès natural (alguns amb figures de protecció legal, altres no), una mostra del variat patrimoni natural de les comarques de Girona que s'obre als escolars a través de la feina de diverses entitats que treballen en el territori.

Les dues avaluacions portades a terme parteixen de la mateixa voluntat: analitzar el funcionament d'ambdós programes a partir dels principis actuals de l'Educació per a la Sostenibilitat (entesa com l'evolució conceptual de l'Educació Ambiental, a la qual fan referència explícita els dos programes). Aquesta voluntat ha estat la mateixa perquè en el primer cas així ho van decidir les investigadores (no per un encàrrec de la institució) i ha coincidit en el segon cas com a encàrrec formal de la institució a l'equip de recerca. Hem tingut l'oportunitat, per tant, d'analitzar els dos àmbits diferents amb els mateixos objectius prioritaris i ho hem pogut fer perquè ambdós casos compartien un marc teòric inicial, el de l'Educació Ambiental.

Amb aquesta comunicació pretenem exposar els resultats evidents d'una i altra avaluació, així com valorar el rol que han de jugar les didàctiques específiques per al canvi i la millora de les activitats educatives de programes no formals de recolzament a l'escola, com els que hem analitzat.

Objectius

Els objectius d'ambdues avaluacions coincideixen en una finalitat bàsica: *analitzar ambdós programes des dels punts de vista i principis fonamentals actuals de l'Educació per a la Sostenibilitat, el marc teòric des del qual avaluem*. Per tant, tots els resultats que es donin, respondran al mateixos referents teòrics els quals queden explicitats en els informes d'avaluació; es tracta de les conceptualitzacions de tres importants autors del món de l'educació ambiental, complementàries entre sí i triades per les autores d'aquesta comunicació. Ens referim al clàssic enfocament del que és l'educació ambiental definit per Lucas l'any 1979, el qual continua essent lúcid, fàcil i aplicable a tot treball didàctic que tingui el medi com a protagonista, i que, paradoxalment, sembla que segueix essent desconegut per als educadors. Vam triar també, la conceptualització del que és Educació Ambiental per a la Sostenibilitat definida per Tilbury, l'any 1995, idees potents, discutides, adaptades arreu del món tan a l'educació formal com a la no formal. I finalment, els enfocaments de l'Educació Ambiental identificats per Sauvé, any 2001, especialment indicats per a la formació d'educadors i que coincideixen plenament amb els nostres interessos perquè en les avaluacions ens veiem obligades a valorar la tasca dels educadors que porten a terme les activitats pedagògiques d'ambdós programes. Vam afegir als anteriors plantejaments d'autor, algunes de les idees que surten reforçades en l'actual *Decenni de les Nacions Unides per a l'Educació per al Desenvolupament Sostenible (2005-2014)*.

Explicitem els objectius d'avaluació de cada cas. Per al programa de l'Ajuntament de Girona, anomenat "Educació ambiental i coneixement de la ciutat":

- Establir una diagnosi avaluativa del programa, emmarcada en els principis de l'Educació per a la Sostenibilitat (per a la qual cosa es feia necessari un coneixement profund del funcionament del programa)
- Transferir la diagnosi avaluativa cap a la formulació d'una proposta de destreses i capacitats per a la formació d'educadors no formals que actuïn en contextos de ciutats històriques

Per al programa de la Diputació de Girona, amb el nom de "Del Mar als Cims":

- Establir una diagnosi avaluativa del programa, emmarcada en els principis de l'Educació per a la Sostenibilitat a través de:
  - L'anàlisi i valoració dels projectes educatius de les entitats que participen en el programa (en nombre de setze)
  - L'avaluació d'una mostra reduïda d'activitats, pertanyents a les diferents entitats
- Aconseguir unes orientacions per al canvi i la millora que siguin una eina útil per a la institució que fa l'encàrrec avaluatiu i per a les entitats que prenen part en el programa

Desenvolupament

Els dos casos d'estudi han utilitzat els instruments d'avaluació que detallem:

- 1) Protocol d'observació de les activitats, instrument utilitzat en el treball de camp en ambdues avaluacions que es divideix en dues parts:
  - Valoració de l'utilitat de l'activitat per a l'alumnat
  - Valoració de la tasca de l'educador

A més, ambdues parts, es complementen amb anotacions lliures de l'observador/a de camp.

- 2) Entrevistes en profunditat a: responsable polític; tècniques responsables del sector Educació; responsables de les entitats que porten a terme les activitats. En total cinc persones, per al cas del programa de l'Ajuntament de Girona

- 3) Anàlisi de documents: els projectes educatius de les entitats, per al cas del programa de la Diputació de Girona

El procés de recerca dut a terme en ambdues avaluacions ha estat metodològicament qualitativa i situada dins el paradigma crític de la recerca educativa. En ambdós casos l'orientació al canvi i a la millora eren les principals guies o fites darreres de les recerques.

Passem a descriure els indicadors del protocol 1.1, aquells que vam creure que ens podien definir millor el grau d'utilitat de l'activitat per a l'alumnat que la porta a terme. Cada una de les frases que ens serveixen d'indicador té la seva arrel o justificació en els referents teòrics presos per a portar a terme les avaluacions (Lucas, Tilbury i Sauvé). Avui, a més, també podem ressaltar aquests indicadors com a elements claus de les didàctiques específiques.

Indicador	Plantejaments teòrics dels quals deriva
▪ Aprendre i/o consolidar coneixements bàsicament de caràcter conceptual	▪ Triple enfocament (sobre) ▪ Rellevància curricular (Tilbury)
▪ Aprendre i/o consolidar coneixements bàsicament de caràcter procedimental	▪ Triple enfocament (en) ▪ Rellevància curricular (Tilbury)
▪ Aprendre i/o consolidar coneixements bàsicament de caràcter actitudinal	▪ Triple enfocament (per a) ▪ Rellevància curricular (Tilbury) ▪ Orientació als valors (Tilbury) ▪ Característica clau Decenni (dirigida als valors)
▪ Experimentar noves sensacions	▪ Triple enfocament (en) ▪ Enfocament experiencial (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (multiplicitat metodològica)
▪ Aprendre a buscar informació	▪ Identificació de temes/problema (Tilbury) ▪ Enfocament col·laboratiu (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (multiplicitat metodològica)
▪ Aprendre a treballar en col·laboració	▪ Enfocament col·laboratiu (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (multiplicitat metodològica) ▪ Característica clau Decenni (participació)
▪ Qüestionar coneixements prèviament assumits	▪ Educació crítica (Tilbury) ▪ Enfocament crític (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (pensament crític)
▪ Plantejar-se preguntes sobre el que es tracta i temàtiques afins	▪ Educació crítica (Tilbury) ▪ Enfocament crític (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (pensament crític)
▪ Desenvolupar el pensament crític	▪ Educació crítica (Tilbury) ▪ Enfocament crític (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (pensament crític)
▪ Descobrir aspectes fonamentals del medi (àmbit local i global)	▪ Triple enfocament (en) ▪ Enfocament experiencial (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (rellevant en l'àmbit local)
▪ Descobrir aspectes poc coneguts (i més anecdòtics) del medi (àmbit local)	▪ Triple enfocament (en) ▪ Enfocament experiencial (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (rellevant en l'àmbit local)

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Assumir una visió més precisa del medi (àmbit local) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Triple enfocament (en) ▪ Identificació de temes/problema (Tilbury) ▪ Enfocament experiencial (Sauvé)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Enfortir el sentiment de pertinença a un lloc (àmbit local) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Enfocament experiencial (Sauvé) ▪ Dimensió cultural segons el Decenni
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Adquirir una visió global de la realitat (àmbit global) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Visió holística (Tilbury) ▪ Enfocament interdisciplinari (Sauvé) ▪ Característica clau del Decenni (interdisciplinària i holística)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Actuar a favor del medi (àmbit local) 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Triple enfocament (per a) ▪ Orientació a l'acció (Tilbury) ▪ Enfocament pràctic (Sauvé) ▪ Poder efectuar canvis (rol clau de l'educació segons el Decenni)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reflexionar sobre aspectes de la vida quotidiana 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Rellevància personal i social (Tilbury) ▪ Educació crítica (Tilbury) ▪ Enfocament crític (Sauvé)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reflexionar sobre el futur desitjat 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Dimensió de futurs (Tilbury) ▪ Treball per a un futur sostenible (rol clau de l'educació segons el Decenni)
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reforçar els vincles entre cultura i natura 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Visió holística (Tilbury) ▪ Enfocament interdisciplinari (Sauvé) ▪ Característica clau Decenni (interdisciplinària i holística)

Resultats

A partir del treball de camp (observació de les activitats) i de la reflexió sobre les valoracions fetes, hem pogut corroborar que els programes avaluats compleixen amb escreix el donar a conèixer un medi local que es presenta, sempre, en la seva rellevància personal i curricular per als escolars. Totes les activitats analitzades són rellevants localment; els objectes d'estudi, per tant, són justificadament triats. Les entitats s'esforcen per transmetre coneixements rellevants de l'entorn patrimonial de la ciutat de Girona (en el primer cas) o del medi natural de les comarques de Girona (segon cas). Ho podem dir a partir de les valoracions altes que hem fet dels indicadors següents: descobrir aspectes fonamentals i poc coneguts del medi; assumir una visió més precisa de l'entorn proper; aprendre i/o consolidar coneixements (dels tres tipus).

En una situació ben diferent es troben altres indicadors que no hem pogut valorar a l'alça i que ens demostren mancances de mètodes participatius. Es tracta dels indicadors que es refereixen a aprendre a buscar informació, aprendre a treballar en col·laboració, qüestionar-se tant els coneixements previs adquirits, aspectes de la vida quotidiana, o simplement, allò que s'està fent, i reflexionar sobre el present i el futur desitjat. Aquestes mancances han de relacionar-se amb les metodologies docents que s'apliquen en les diferents sortides i activitats, que s'haurien de revisar i/o consensuar amb les escoles participants, i podrien ser de caire més actiu i participatiu, donada l'oportunitat que tenen els escolars de fer activitats a l'exterior.

També es detecta la dificultat per realitzar activitats d'actuació en favor del medi a escala local. Aquest aspecte també el podem relacionar amb el fet que les activitats són de curta durada i sembla ser que no tenen continuïtat al llarg del curs escolar, això pot donar lloc, a la vegada, a no enfortir el sentiment de pertinença o arrelament a escala local. En la mateixa direcció, creiem que la creativitat de l'alumnat no es potencia gens, les activitats són repetitives, de contestar respostes correctes.

Un altre aspecte a destacar és el fet de reforçar els vincles entre cultura i natura. És evident que van íntimament lligats, i ho relacionem amb la necessitat de treballar de forma globalitzada els continguts curriculars. És un dels aspectes menys treballats en totes les activitats en ambdues avaluacions; els educadors no saben o no tenen temps de relacionar cultura i natura, tanmateix un repte gens fàcil. En alguns casos, ens falla també el ser capaços de donar una visió més enllà de la local del medi que s'observa i es treballa. Però caldria veure'n alguns inicis, segurament unes didàctiques en relació al medi més fortes en la formació dels educadors podria donar-los moltes més pistes de com fer-ho.

Els educadors i educadores dels diferents equipaments estudiats tenen una bona formació quant a continguts conceptuals. Coneixen bé l'objecte d'estudi de l'activitat, transmeten la informació adequada, s'asseguren que els participants els segueixin, deixen clares les idees principals que es volen transmetre. En alguns casos positius, també, no volem negar que els educadors es preocupen de treballar de forma interdisciplinària, tenint en compte els coneixements previs de l'alumnat, incentivant el diàleg, triant preguntes que conviden a la reflexió, i utilitzant materials i recursos didàctics diversos per dur a bon terme l'activitat. Voldríem que fossin una majoria d'activitats, però no és el més habitual. La mancança de recursos didàctics (que no sigui un dossier més o menys renovat) és ben palesa: no s'utilitzen imatges, ni objectes, ni mapes.... Altre cop, unes bones didàctiques específiques haurien de donar idees i recursos als educadors.

Conclusions

La preocupació per la qualitat dels coneixements que es transmeten és latent en la tasca dels educadors, ara bé, els solen fallar els mètodes experimentals i interpretatius. Els educadors, per tant, necessiten més formació didàctica per a que siguin capaços de trobar metodologies que puguin fer el pas de la transposició didàctica adequada als contextos en què actuen: activitats a l'aire lliure i d'una durada normalment inferior a una jornada escolar.

El marc teòric fonamental on s'han dissenyat les dues avaluacions ha estat el de l'Educació per a la Sostenibilitat i hem de concloure que diversos aspectes claus són oblidats d'una forma evident. Hem trobat a faltar especialment en les activitats: el pensament crític (i reflexiu), el treball col·laboratiu, l'educació *per al* medi (diferent de sobre el medi o en el medi), la dimensió de futurs. Els dos programes que hem analitzat es justifiquen dins aquest camp (el de l'Educació per a la Sostenibilitat) i per tant, encara és més acusada aquesta mancança.

L'observació, tan important en el tipus de programes com els que hem avaluat, no es pot limitar a un concepte només empíric, a l'aparença del fenomen en el medi concret, en el moment concret; ha de completar-se amb la reflexió crítica i la generalització, a una altra escala de l'observació feta; i hem trobat a faltar les estratègies metodològiques per fer aquests passos; serà imprescindible la coordinació amb la feina feta als centres. La visió i observació del medi, avui, ha de passar forçosament pel passat, el present i el futur, per entendre els fenòmens en la seva complexitat i la seva temporalitat. Però, a més, avui, el medi (dels programes avaluats especialment) es converteix en patrimoni, patrimoni cultural o patrimoni natural, el qual ha de ser educat, que vol dir conèixer, comprendre, valorar, en els aspectes amplis que l'Educació per a la Sostenibilitat ens ofereix i que les didàctiques específiques saben aplicar.

Referències bibliogràfiques

- Juanola, R., Calbó, M., Vallès, J. (2005) *Educació del patrimoni: visions interdisciplinàries. Arts, cultures, ambient*, Girona: Documenta Universitaria, Universitat de Girona, Institut de Patrimoni Cultural
- Lucas, A.M. (1979) *Environment and environmental education: conceptual issues and curricular implications*, Kew: Australian National Press and Publication

Medir, R.M. (2007) *Formació d'educadors en ciutats històriques en el marc de l'educació per a la sostenibilitat. Estudi de cas del Programa d'educació ambiental i coneixement de la ciutat de Girona*, Tesi Doctoral, Universitat de Girona, <http://www.tdx.cat/TDX-0619107-121552>

Nirenberg, O., Brawerman, J., Ruiz, V. (2000) *Evaluar para la transformación. Innovaciones en la evaluación de programas y proyectos sociales*, Buenos Aires: Paidós

Sauvé, L. (2001) "Recherche et formation en éducation relative à l'environnement: une dynamique réflexive" *Education permanente*, 148 (3) 31-44

www.unites.uqam.ca/ERE-UQAM/acteurs.html (Darrera consulta: 16 Nov. 2009)

Tilbury, D. (1995) "Environmental Education for Sustainability: defining the new focus of environmental education in the 1990s" *Environmental Education Research*, 1,2, 195-214

UNESCO (2005) *Dècada de les Nacions Unides per a l'Educació per al Desenvolupament Sostenible (2005-2014). Pla d'Aplicació internacional*.

http://www.unescocat.org/ct/docs/DEDS_cat.pdf (Darrera consulta: 16 Nov. 2009)